

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Катедра „Испанистика и португалистика“

Свидна Димитрова Михайлова

**„ДОН КИХОТ“ В ПРЕВОДИТЕ НА ТОДОР НЕЙКОВ.
ПРЕВОДНА РЕЦЕПЦИЯ НА СЕРВАНТЕС В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“

София, 2021 г.

Дисертационният труд е обсъден на 06.01.2021 г. на заседание на разширен катедрен съвет на катедра „Испанистика и португалистика“ при Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ и е насочен към публична защита пред научно жури.

Авторът на дисертационния труд е редовен докторант в катедра „Испанистика и португалистика“ при Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“.

Дисертацията се състои от три глави, заключение, библиография и три приложения с общ обем 202 страници. Библиографията съдържа 158 заглавия.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на открито заседание на научно жури на 09.04.2021 г.

Материалите по защитата са на разположение на заинтересованите лица в деканата на Факултета по класически и нови филологии и на интернет страницата на СУ „Климент Охридски“ <https://www.uni-sofia.bg/>.

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Катедра „Испанистика и португалистика“

Свидна Димитрова Михайлова

**„ДОН КИХОТ“ В ПРЕВОДИТЕ НА ТОДОР НЕЙКОВ.
ПРЕВОДНА РЕЦЕПЦИЯ НА СЕРВАНТЕС В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление
2.1. Филология (Теория и практика на превода)

Научен ръководител:

проф. д-р Людмила Илиева

Научно жури:

Вътрешни членове:

проф. д-р Петър Моллов
проф. д-р Людмила Илиева

Резервен член:

проф. д-р Яна Андреева

Външни членове:

доц. д-р Петър Велчев
доц. д-р Стефка Кожухарова
доц. д-р Веселка Ненкова

Резервен член:

проф. д-р Йонка Найденова

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод	4
Глава 1. Теория на превода и науката рецепционистика	15
1.1. Теория на превода.....	15
1.1.1. Теоретични постановки за превода на художествена литература.....	18
1.1.2. Инвариант, еквивалентност и адекватност на превода.....	23
1.1.3. Превод на някои видове тропи, фразеологични и табуирани изрази.....	26
1.2. Преводознание и рецепционистика.....	31
1.2.1. Определение на понятието и видове рецепция.....	37
1.2.2. Теория за полисистемата.....	44
1.2.3. Преводът като рецепция. Влияние на превода върху националната литература и родния език.....	48
Глава 2. Преводна рецепция на Сервантес в България	56
2.1. Периодизация на рецепцията на западноевропейската литература в България.....	57
2.2. Преводна рецепция: история на българските преводи на Сервантес.....	61
2.3. Критическа рецепция: критика на преводите и на творчеството на Сервантес.....	75

Глава 3. „Дон Кихот“ в преводите на Тодор Нейков.....	104
3.1. Културно значение на делото на Тодор Нейков.....	104
3.1.1. Житейски и професионален път.....	105
3.1.2. Преводи на българска литература в Испания.....	106
3.1.3. Преводи на испаноезична литература.....	110
3.2. Анализ на някои видове тропи и фразеологизми в двата превода на „Дон Кихот“ от Тодор Нейков.....	115
3.2.1. Превод на устойчиви сравнения, метафори и пословици.....	116
3.2.2. Анализ на табуирани изрази в преводите на „Дон Кихот“.....	143
Заклучение.....	174
Библиография.....	182
Приложение 1:.....	197
Открити съвпадения между превода на Тодор Нейков от 1970 г. и някои от предходните преводи	
Приложение 2:	198
Таблично представяне на преводаческите решения в разглежданите примери на български език	
Приложение 3:	201
Таблично представяне на преводаческите решения в разглежданите примери на английски, френски и руски език	

„Дон Кихот“ е една от малкото творби в света, които са четени и превеждани на толкова много езици в продължение на столетия. Рицарят на печалния образ се е превърнал в литературен мит, в образ, натоварен със символи, които се променят според историческата епоха, която ги разглежда. Той е един от тримата най-видни представители на испанската литература (редом с Дон Хуан, Селестина и Сид). Тази негова „слава“ е свързана с един сложен, рецептивен процес, невъзможен за обхващане в световен мащаб. На национално ниво – конкретно в българския контекст, тъй като рецепцията на творчеството на Сервантес датира само от малко повече от век и половина – се оказва, че задачата е сериозна, но постижима. Разглеждането на преводите на подобно канонизирано в световната литература и култура произведение изисква познаване на разнообразните му трактовки, на огромните смислови и исторически напластявания, натрупали се през вековете на съществуването му. Именно затова обвързваме преводите с рецепцията – първо, защото преводът се явява пресечната точка на срещата и взаимодействието между културите; второ, за да ги поставим в контекста на времето, в което се осъществява даден превод, както и в контекста на преводите, направени преди него, от периода на Българското възраждане до наши дни.

Актуалността и значимостта на темата е свързана, на първо място, с интереса, който предизвиква през последните десетилетия **рецепционистиката като научно поле**, тясно свързано с теорията на превода. В световен мащаб тя търпи сериозно развитие – както в областта на теорията, така и на емиричните изследвания. В България обаче ѝ предстои да се развива в теоретично отношение, а малкото български учени, дали своя принос в тази област, се насочват предимно към емпиричната ѝ страна: проучване на историята и критиката на преводите. Полето

на рецепционните изследвания по принцип разчита не толкова на сериозната теория и на сложните термини, колкото на проучването и на систематизирането на емпиричния материал. Неговата връзка с други научни области е в съзвучие със съвременните тенденции към интердисциплинарност.

Що се отнася конкретно до рецепцията на творчеството на Сервантес и на „Дон Кихот“ като предмет на настоящата дисертация, този избор е свързан, от една страна, с **непреходната слава на произведението** и с неповяхващия интерес към неговия автор; както и с факта, че десетилетия и столетия наред в България и по света произведението продължава да бъде пресътворявано в нови преводи, а добрите стари преводи и в наши дни продължават да се преиздават. Оттук идва връзката с преводача Тодор Нейков, който работи върху превода на „Дон Кихот“ на два пъти с промеждутък от двамадесет години. И до днес, петдесет години след неговия превод от 1970 г., никой не е посмял или не е пожелал да се захване с тази мащабна творческа задача. Днес, когато говорим за „Дон Кихот“ на български, имаме предвид именно този превод, който отдавна е канонизиран (въпросът за литературния канон и превода е разгледан накратко във втория параграф на първата теоретична глава). Противоречието обаче идва от факта, че един век назад във времето преди него са се появили десетина по-ранни превода, което ще рече средно по един нов превод на всеки десет години. Това означава, че **първите близо сто години на активна преводна рецепция (1882-1970), съпоставени с последните петдесет – на нулева (1970-2020), сами по себе си са парадокс и поставят многобройни въпроси**, свързани с това какво е породило необходимостта от тази извънредна преводаческа активност в първия случай и на какво се дължи липсата на нови преводи – във втория; как и от какви източници се е превеждало, на какво дължи славата си преводът на

Т. Нейков, какви са неговите характеристики и как той се отнася към по-ранните преводи, включително и към този от 1947-1949 г., който преводачът осъществява съвместно с баща си Петър Нейков. От друга страна, този превод е само част, макар и най-представителната, от един по-мощен рецептивен процес на творчеството на Сервантес. Когато става дума за рецепция, най-често културното проникване и влияние е свързано със значими писатели и творби. Освен това **творчеството на Сервантес е може би единствен пример за непрекъсната рецепция** през целия разглеждан период – от първия му превод на български през 1859 г. до наши дни, когато преводната, критическата и художествено-творческата му рецепция продължава да е интензивна. Той се откроява като най-забележимия и константен феномен в процеса на проникване на испанската художествена литература в България. Актуалността на темата, не на последно място, е свързана и с **личността на преводача**. Т. Нейков работи неуморно почти четиридесет години, за да преведе на съвременен български език едни от най-значимите автори на испаноезичната литература. Сред тях са Мигел де Сервантес и Мигел де Унамуно, Федерико Гарсия Лорка, Бенито Перес Галдос, Камило Хосе Села, Рамон дел Валие-Инклан, Хуан Рамон Хименес, Ана Мария Матуте и др. Сред латиноамериканските автори изпъкват Алехо Карпентер, Мигел Анхел Астуриас и Сиро Алегрия. Преводите обхващат различни жанрове: проза, философска литература и драма. Отразяват разнообразни епохи и направления – от Ренесанса, през реализма и романтизма, до модернизма и литературата на XX век. Непременно трябва да се изтъкне и дейността му, насочена към популяризирането на българската литература в Испания чрез преводите на Иван Вазов, Елин Пелин и др. В този смисъл Т. Нейков сам по себе си е явление в културната и литературна история на страната ни. Досега работата на преводача не е

подлагана на аналитична оценка, а много от преводите му и до днес са единствени. Преведените от него текстове, както и преводаческите коментари, бележки под линия, предговори и послеслови към тях, изиграват важна роля за опознаването на испаноезичната култура от българските читатели. Анализът на преводната и критическата рецепция на „Дон Кихот“ и на други Сервантесови произведения обхваща различни исторически етапи от новата българска история, които оказват влияние върху начина на възприемане на автора и на произведенията му. В рамките на това изследване ще се опита да изведем **основните тенденции в преводаческите техники и в критическите прочити на романа, които не са ясно очертани и систематизирани в досегашните анализи** и които имат различни характеристики през всеки един от периодите. За целта приемаме критическата рецепция като тясно обвързана с преводната, дори като част от нея, защото именно тя, а не преводите сами по себе си, ни дава представа как се възприема и оценява творчеството на Сервантес в хронологията на появяването му на български език.

Обект на настоящото изследване е художественият превод и тясно свързаната с него естетика на рецепцията или процесът на литературно взаимодействие, породен от акта на превода. Негов **предмет** е българската рецепция на Сервантес и ролята на преводача Т. Нейков в този процес, неизменна и най-представителна част от който е преводната рецепция на „Дон Кихот“. Акцентът в дисертацията е поставен върху преводите на "Дон Кихот", представени в най-обемната трета глава; по тази причина те са изведени на първо място в заглавието. От друга страна, те са част от рецепцията на Сервантес, и тръгвайки от общото към частното, изследваме първо рецептивния процес, а след това – конкретните преводи. На това се дължи несъответствието в последователността

при представянето на предмета в заглавието и в съдържанието. Преводите на Т. Нейков са анализирани в контекста на няколко по-ранни превода, както и в сравнение с един английски, един френски и един руски превод, за да се опита да определим качеството и адекватността на всеки един от тях. На практика, става дума за два предмета на изследване, тясно свързани помежду си (1. „Дон Кихот“ в преводите на Т. Нейков, 2. Рецепция на Сервантес в България), които ще разглеждаме от литературоведска и историческа гледна точка.

Целта на дисертационния труд е да се разкрият тенденциите в процеса на българската преводна и критическа рецепция на Сервантес, обусловени от конкретния исторически етап на нейното осъществяване; впоследствие да се открие тежестта и значението в този процес на двата превода на „Дон Кихот“, реализирани от Т. Нейков от езика на оригинала; да бъде доказано качеството на тези преводи от гледна точка на съвременната теория на превода и да се определи как те се отнасят към целия рецептивен процес, каква е тяхната роля в него и защо вторият превод от 1970 г. остава последен до днес; да се установи как се развива преводачът във времето и да се изведе културната значимост на делото му; на база на анализа да бъдат изведени преводачески похвати, които могат да са от полза за практиката.

Задачите, които си поставяме в това изследване са:

1. Да се изведат основните теоретични постановки за превода на художествена литература, на базата на които да се направи преглед на предходните изследвания в областта на преводазнанието и рецепционистиката и да се изгради понятиен апарат.

2. Да се разгледат понятията „превод“ и „рецепция“ от теоретична гледна точка, в т. ч. да се изведе дефиниция на

понятието „преводна рецепция“ и да се представят основните видове рецепция;

3. Да се проучат източниците и изворите, на базата на които да се направи пълен исторически обзор – цялостна картина на преводната и критическата рецепция на Сервантес в България; за целта ще се позовам на постиженията на изследователите, които са работили преди нас в тази област и ще обогатим анализа с авторови проучвания и разсъждения;

4. Да се определят тенденциите в превода и „прочита“ на Сервантес и „Дон Кихот“ във всеки един от периодите на базата на събрания първичен материал и на неговото систематизиране;

5. Да се постави акцент върху делото на Т. Нейков и да се докаже неговата значимост в процеса на създаване и развиване на българо-испанските литературни отношения;

6. Да се анализират направените от Т. Нейков преводи на „Дон Кихот“ от гледна точка на съвременното преводознание и на сравнението им с по-ранни и чуждоезични преводи; да се докаже тяхното значение и качеството им в сравнение с предходните преводи.

Методология. Основните методи, които се използват за целите на изследването са: 1. Хронологически и исторически метод при описанието и анализа на преводната и на критическата рецепция. 2. Емпирични методи при анализа на преводите, а именно наблюдение и сравнение, анализ и синтез; 3. Количествените методи са използвани само в последната фаза на анализ на преводите и на определяне на връзките между тях, при изброяване на примерите от сравнителните таблици в двете приложения. 4. Срещи и разговори с изтъкнати преводачи и изследователи в областта на превода, преводознанието, рецепционистиката и културната журналистика,

които са работили и/или общували с Т. Нейков и имат задълбочени наблюдения върху делото му, в т. ч. Анна Лилова, Петър Велчев и Емил Басат.

С конкретните методи и резултати, които ще бъдат описани в съответната глава, целим да разкрием съдържанието на процеса, представен в хронологичен ред: какво от творчеството на Сервантес се превежда, как се превежда, как се възприема от критиката и как се вписва в културното развитие на страната ни.

Резултатът от изследването, към който се стремим, е свързан с **основните ни тези**, които ще се опитаме да развием и да докажем в хода на дисертацията: възприемането на творчеството на Сервантес и конкретно на „Дон Кихот“ търпи промяна и развитие в хода на модерната българска история; тенденциите в „прочита“ на автора и на произведението му са свързани с културните и обществени норми, с политическата ориентация и с цензурата в съответния исторически период; критиката на преводите на „Дон Кихот“ е слабо развита част от критическата им рецепция; преводите на Т. Нейков са сериозна крачка напред в преводната рецепция на произведението, като до наши дни остават единствените от езика на оригинала и се разграничават от всички останали в качествено отношение.

Очакването ни е това изследване да достигне до **резултати** в насока на сравнителен анализ на преводи на „Дон Кихот“ от различни исторически периоди (един превод от първия рецептивен период, два превода от втория рецептивен период и два превода от третия рецептивен период) и съпоставянето им с чуждоезични преводи на произведението (английски, френски и руски), като това позволи да бъдат направени конкретни изводи; да бъдат ясно изведени тенденциите и нормите, по линия на които върви критическият прочит на произведението и на идеите в него; да се

даде определение на понятията рецепция (общо) и преводна рецепция (в частност), както и да се представят няколко класификации на видовете рецепция.

Наблюденията и изводите се основават върху събрания и обработен емпиричен материал – съществуващи библиографски указатели и библиографски справки, изготвени в „Народна библиотека“, архивни издания на по-ранните преводи; взети са под внимание разработките по темата на българските учени, които са се занимавали до този момент с рецепцията на Сервантес в България. Източниците (книги, статии в периодичния печат, научни статии, учебна и справочна литература), оформящи корпуса, са твърде многобройни, така че изброяването на всички тях не е нито нужно, нито възможно в рамките на този труд, освен това много от тях са упоменати в по-ранните разработки на П. Русев, П. Велчев и С. Кожухарова. По тази причина се позоваваме само на най-представителните от тях, които онагледяват определена тенденция в рецептивния модел в съответния исторически период.

Поради разнообразните видове литература, които използваме и цитираме в този труд, сме разделили библиографията на четири секции, а именно: „Цитирана литература“, където са упоменати 56 литературни и научни статии и 36 книги в областта на превода и рецепцията; „Извори“, където фигурират 22 заглавия (основно статии от края на XIX в. и първата половина на XX в., както и стари преводни версии на „Дон Кихот“ – използвани са оригиналните, вече антикварни издания); „Речници и справочна литература“, в която са поместени 13 заглавия; „Интернет източници“ – тук описваме всички използвани онлайн ресурси (31 на брой), включително такива, които могат да бъдат причислени тематично към някоя от вече посочените секции (най-много са заглавията на съвременните статии, но има и архивни статии, литературни произведения от края

на XIX в. и първата половина на XX в., стари чуждоезични версии на „Дон Кихот“ и речници).

Дисертацията включва общотеоретична част, исторически преглед на българската рецепция на Сервантес от средата на XIX в. до 20-те години на XXI в., както и аналитична част, в която са разгледани конкретни казуси от преводите на „Дон Кихот“.

Първата глава е посветена на теорията на превода и на тясно свързаното с нея поле на рецепционистиката; разделена е на две части.

Първата част представя научните тези и направления в преводознанието, които имат пряко отношение към настоящото изследване, като съдържа три параграфа. В първия параграф е направен обзор на теоретичните постановки за превода на художествена литература, в т. ч. диалектичната взаимовръзка между формата и съдържанието, между стила и езика; въпросът за възможността и невъзможността на превода; възможни преводачески стратегии, каквито са „одомашняването“ (*domestication*) и „отчуждаващият превод“ (*foreignization*). Взети са предвид разработките на А. Лилова, И. Васева, И. Леви, А. Берман, Л. Венути и др. Вторият параграф изяснява понятията инвариант, еквивалентност и адекватност на превода; изложението е изградено въз основа на разработките на Ю. Найда, А.Д. Швейцер, А. Людсканов и Гарсия Йебра. Третият параграф разглежда особеностите при превода на някои видове тропи, фразеологични и табуирани изрази, където се позоваваме основно на изследванията на А. Фьодоров, А. Попович и А. Льофевр.

Втората част на главата разглежда връзката между преводознанието и рецепционистиката, като се опира на постигнатото от Х.Р. Яус, В. Изер, И. Евен-Зохар, У. Еко и др., както и на българските учени, които работят в областта. Разделена е на

три параграфа. Първият параграф е фокусиран върху определението на понятието „рецепция“ и класификацията на видовете рецепция; изведено е авторско определение на преводната рецепция, разгледани са съществуващите класификации и е направен опит за авторска класификация на рецептивните нива според възможностите на читателската публика. Тук ще представим авторското определение за работните понятия „рецепция“ и „преводна рецепция“, които са ключови за работата ни:

Рецепцията представлява процес на получаване, възприемане и усвояване от приемащия субект (отделна личност или нация) на културни и обществени форми от отправящия субект (чуждата културна среда) и реакцията към тях в рамките на определен времеви интервал.

Преводната рецепция е частен случай на рецепцията изобщо и би могла да се определи като межкултурен обмен, при който посредством превода се осъществява пренос на отделна творба или на съвкупност от творби от една национална литература в друга и нейното/тяхното асимилиране от приемащата култура на различни нива в определен диапазон от време.

Вторият параграф е посветен на теорията за полисистемата (Евен-Зохар и Г. Тури), според която социалните и литературните норми в приемащата култура оказват въздействие върху естетическите възприятия и творческите решения на преводача. От своя страна, функциите на преводната литература са зависими от степента на развитие и възрастта на литературната полисистема. Тази теория бива съвсем ясно онагледена от случилото се в българската литература и култура през периода на Възраждането, а в голяма степен – и през първата половина на XX в. Теорията за

полисистемата има пряко отношение към взаимоотношението между превода и приемащата култура, от която той става неизменна част. В нея е застъпена преди всичко зависимостта на преводния текст от средата, в която попада, „пречупването“ му през нуждите и липсите в нея, през естетическите и идеологическите ѝ ценности и езикови традиции. В третия параграф се разглежда влиянието на превода върху националната култура, литературата и развитието на родния език. Тук са застъпени двата основни аспекта на рецепцията на художествения превод: „какво се превежда“ и „как се превежда“; изведени са някои интересни наблюдения на Б. Ничев, Л. Илиева и Т. Нейков. Разглежда се въпросът за „остаряването“ на преводите, за необходимостта от нови преводи и за информационната, идейно-обогатяващата, стилово и жанрово оформящата функция на художествения превод.

Във **втората глава**, „Преводна рецепция на Сервантес в България“ се проследява как образът на Дон Кихот живее в българската литературна и културна история, какви функции изпълняват преводите му (от просветителска – в началото на рецептивния процес, до художествено и философско-естетическа в края на третия и през четвъртия разглеждан период). В главата са представени различните аспекти на рецепцията (преводна, критическа и рецепция-отражение) през призмата на нормите и идеологията, господстващи през съответния исторически етап. Използвани са предимно български източници (преводи и предговорите или послесловите към тях, критически статии, научни студии, бележки в периодичния печат). В хода на изследването съчетаваме литературно-историческия и традуктологическия подход, като проследяваме преводите и тяхното взаимодействие с приемащата културна и социална среда в диахронен план. С други думи, разглеждаме рецепцията като процес (не като конкретно събитие), а превода – като резултат (не като процес). Главата е

разделена на три части.

В *първата част* е представена периодизацията на основните етапи от рецепцията на западноевропейската литература в страната ни и зависимостта им от историческите предпоставки във всеки от етапите: 1. От Българското възраждане до края на Първата световна война (XIX в. -1918 г.); 2. От края на Първата до края на Втората световна война (1918-1944 г.); 3. Социалистически период (1944-1989 г.); 4. Демокрация (1989-2020 г.).

Във *втората част* разглеждаме преводната рецепция на Сервантес – как са се променяли подходите на преводачите и/или на издателствата в рамките на съответните исторически етапи. Описани са в хронологичен ред всички открити преводи на творби на Сервантес, сред които изпъкват първият превод на „Дон Кихот“ на Х. Самсаров и появилите се в много кратки времеви диапазони след него сравнително пълни преводи на Т. Китанчев, Д. Подвързачов, Д. Симидов от езици-посредници, и на първия цялостен превод на романа от езика на оригинала от П. и Т. Нейкови. Особено внимание е обърнато на последния и до днес превод на Т. Нейков и на факта, че той представлява важен вододел, епохална крачка напред в превеждането на романа на български език.

Целта на най-обемната *трета част* е да разкрие как са били възприемани и оценявани творбите на Сервантес в хода на модерната българска история и във всеки един от очертаните четири рецептивни периода в българския литературен контекст. Направен е опит да се отговори на въпроса кое е основното в поетиката и стилистиката на времето, което определя „четенето“ и тълкуването на автора; да се установят съществуващите във всеки от периодите норми на литературния превод, възприеман като пренаписване на оригинала и като нов живот на творбата в рамките на един различен културен контекст. Фокусът е насочен основно към публицистични

коментари, книги, статии от вестници и литературни списания, свързани с автора, като фактологията е обогатена с наблюдения на автора върху изворите и с очертаване на паралели между отделни образи и епохи (Дон Кихот – Ботев, Ренесанс – Възраждане, испанския исторически контекст в края на XVI в. и българския исторически контекст в края на XIX в.). Разглежда се както литературната критика (оценката на автора и творбите му), така и критиката на превода (оценката на преводите на Сервантес). Упоменава се важната роля на П. Велчев и С. Кожухарова в проучването на рецепцията на Сервантес.

Третата глава е посветена на делото на Т. Нейков и на неговите преводи на „Дон Кихот“.

В първата ѝ част изясняваме каква е ролята на преводача за развитието на българо-испанските културни отношения, като в първия параграф се спираме накратко върху най-ярките моменти от жизнения му път; във втория параграф са описани преводаческите му заслуги и постижения в превода на българска литература в Испания, а в третия – ролята му в преводите на испанска литература в България.

Втората част включва обширен анализ на избрани примери от „Дон Кихот“, представящи няколко труднопреводими елемента, каквито са устойчивите сравнения, метафорите, пословиците и табуираната лексика. Табуто е тясно свързано с цензурата, която пък има пряко отношение към времето, в което се осъществяват единствените два превода на романа от езика на оригинала – социалистическия период. Затова смятаме, че табуираните изрази са подходящ емпиричен материал, на базата на който могат да се изведат тенденции в преводаческите и редакторските практики. Примерите са разгледани в рамките на сравнителен анализ между превода на Т. Нейков от 1970 г. и по-ранните преводи: на Китанчев (1893) – първи рецептивен период; на

Подвързачов (1928) и на Симидов (1939) – втори рецептивен период, и на П. и Т. Нейкови (1947-1949) – трети рецептивен период. По този начин обхващаме всички етапи от преводната рецепция на романа с примери от най-представителните преводи от всеки период. Анализът е обогатен с примери от един руски, един френски и един английски превод, като имаме предвид, че преводачите преди П. и Т. Нейкови са ползвали в работите си именно френски и руски версии. За онагледяване на тази част от дисертацията, която считаме, че има научен принос към теорията и практиката на превода, ще представим анализа на два от разгледаните 20 примера:

В глава I-XIX Санчо казва на дон Кихот:

El jumento está como conviene; la montaña, cerca; el hambre carga; no hay que hacer sino retiramos con gentil compás de pies, y, como dicen, váyase el muerto a la sepultura y el vivo a la hogaza. (I-XIX)

(...) да се отдалечим набързо и, както се казва, за мъртвия – гроб, за живия – самун. (1947: 228)

(...) да се отдалечим бързо и, както се казва: за мъртвеца – опело, а за живия – житце вкусно. (1970: 147)

В първия превод пословицата е предадена буквално, без да се търси нейн еквивалент. През 1970 г. е направен опит за създаване на нова пословица, но запомнянето и възпроизвеждането ѝ би било трудно, тъй като не са налице основните евфонични качества на пословиците – рима, асонанс и алитерация (има опит за такава при *живия – житце*). И все пак, съществуват български поговорки, които са напълно уместни в случая: *Бог да прости мъртви души, да се пълнят живи души; Спомени душа, напълни гуша*. Сборникът с испански пословици на Захари Омайников (1993) ни дава още по-

интересни примери за художествен превод на същата пословица: *Мъртвецът под земята и хайде на софрата* или най-подходящото в този случай: *За мъртвия – копачка, за живия – погачка*. Или просто: *За мъртвеца – опелото, а за живия – житото*.

Сред трите по-ранни превода най-адекватен според вече разгледаните критерии е този на Д. Симидов (1939), в който наблюдаваме пълно функционално съответствие със смисъла на оригиналната поговорка и с характеристиките на поговорката изобщо:

Та за това нека си припомним пословицата, която казва: „мъртвите да отидат в гробът, а живите на пасбището“ и да отидем по-нататък. (1893: 150)

Да си спомним поговорката: „Мъртвият да върви в гроба, а живият – на ливадата“ и да продължаваме нататък. (1928: 149)

Да стане, както казва поговорката: „Мъртвият да иде в гроба, а живият да си яде боба.“ (1939: 160)

В тези примери не се открива съвпадение между преводаческите решения с нито един от разглежданите два превода от третия рецептивен период. При Дж. Ормсби откриваме съвсем буквален превод:

(...) we have nothing more to do but make good our retreat, and, as the saying is, the dead to the grave and the living to the loaf. (Ормсби 1885)

При Н. Любимов също няма особена проява на фантазия:

... мертвому, как говорится, место в гробу, а живому подле каравая. (Любимов 1953-1954)

Докато при Луи Виардо е постигната сполучлива рима, може

би случайна, но придаваща по-голяма автентичност на превода:

... et, comme on dit, que le mort aille à la sépulture et le vivant à la pâture (Виардо 1863)

Тук откриваме пряк аналог между *la pâture* в превода на Виардо с преводите на Китанчев (*живите на пасбището*) и на Подвързачов (*живият – на ливадата*), които иначе звучат доста странно и неуместно, ако ги съпоставяме единствено с оригинала. Което означава, че френският преводач е свършил добре работата си, докато българските са превеждали буквално от него в този случай (при Подвързачов преносът на „ливадата“ е станал вероятно още в руския превод, който той е ползвал).

Вторият пример, който ще бъде анализиран тук, представлява интересна игра на думи и се отнася до табуираната дума *cabrón*, която, от една страна, означава „козел“, а от друга, се употребява в разговорната и вулгарна реч като „рогоносец“, „гадняр“ и дори „сутеньор“. Използвана като обида, тя намира своето функционално съответствие в българското „копеле“, „лайнар“. Сервантес прибягва към нея доста рядко и в романа тя никога не е насочена директно към някого – може би защото по неговото време не е била толкова често срещана като *hijo de puta*. Но в разглежданите два превода (без никакво изменение в по-късния спрямо по-ранния) тя фигурира просто като „козел“, като е дадена бележка под линия: „Cabrón“ (козел) значи същевременно „рогоносец“, „рогат мъж“:

«—Decidme, Sancho —preguntó el duque—: ¿vistes allá entre esas cabras algún cabrón?

No, señor —respondió Sancho—, pero oí decir que ninguno pasaba de los cuernos de la luna. (II-XLI)

Кажете ми, Санчо – запита херцогът, - не видяхте ли

между тях някой козел?

Не, сеньор – отговори Санчо, – но чувал съм да казват, че до рогата на луната не стигат рогата на кой да е козел. (1970: 277)

Наблюдаваме една непреводима игра на думи, която е преведена буквално, и смисълът увисва между въпроса и отговора. Всъщност, ако разгледаме внимателно отделните елементи от този диалог излиза следното: “*pasar de (algo)*” – „все ми е едно“, “*levantar hasta / subir por / poner sobre los cuernos de la luna*” в разговорната реч и в преносен смисъл означава „въздигам до небесата“. В този смисъл диалогът би могъл да има съвсем различно значение, напр. „Кажи, Санчо, не видя ли между тях и някой *пръч*?“ (пълнен формален и функционален еквивалент на “*cabrón*”, тъй като освен „мъжка коза“, в разговорната си и преносна употреба тази дума означава също „стар и противен, неприятен мъж“). А отговорът би могъл да бъде: „Не, сеньор – отговори Санчо – но съм чувал, че на никой не му е все едно дали с рогата си ще стигне небесата“ или „никой рогоносец не стига небесата“.

Липсват данни за превода на Д. Подвързачов, а в превода на Д. Симидов и на Дж. Ормсби наблюдаваме същия буквализъм, както при Нейков; такова е положението и във френския, докато в руската версия има сполучлива игра с рога на месеца и рога на рогоносеца:

Кажи, Санчо – запита херцогът. Ами не видя ли между тези кози и козел?

Не, сеньор – отговори Санчо. – Защото чувал съм, че никой не може да мине през рогата на луната. (1939: 799)

“Tell me, Sancho,” said the duke, “did you see any he-goat among those goats?”

“No, señor,” said Sancho; “but I have heard say that none ever passed the horns of the moon.”

– Dites-moi, Sancho, reprit le duc, parmi ces chèvres avez-vous vu quelque bouc ?

– Non, seigneur, répondit Sancho ; mais j’ai ouï dire qu’aucun animal à cornes ne passait les cornes de la lune.

(Виардо 1863)

– А скажи, Санчо, – спросил герцог, – не было ли среди тех коз рогатого козла?

– Нет, сеньор, – ответил Санчо, – но я слышал другое: будто до рогов месяца не достать рогами ни одному рогоносцу на свете (Любимов 1953-1954)

Може да се каже, че „Дон Кихот“ е една от най-известните, най-превеждани и най-издавани испански литературни творби в България от началото на появяването си на български език до наши дни. Рецепцията на творчеството на Сервантес създава първия мост за литературна и межкултурна комуникация между Испания и България още в периода на Възраждането и в ранните години след Освобождението. Тя е константен процес през всички разглеждани периоди, който, разбира се, бива обогатяван с различни нюанси според социалните, културни и политически норми, властващи във всеки един от периодите. Какви са конкретните **изводи**, до които достигнахме въз основа на проведеното изследване?

1. В първата глава са разяснени връзките между превода на художествена литература и научното поле на рецепцията.

Основните теоретични постановки от преводознанието и рецепционистиката, които подпомогнаха процеса на анализ на събраната информация и изграждането на понятиен апарат за описването ѝ, са: литературоведският подход и теорията за полисистемата на И. Евен-Зохар и Г. Тури, както и теорията на естетическия ответ на В. Изер. При анализа на преводите се водехме от разбиранията за динамичния модел на превода, за функционалната му еквивалентност и адекватност, разработени от видни теоретици на превода като И. Леви, А.Д. Швейцер, Ю. Найда и др.

2. Подробният обзор на житейския и преводачески път на Т. Нейков и на неуморната му работа по превода на българска и испанска литература в продължение на 40 години, направен в първата част на трета глава, ни позволява да твърдим, че делото на преводача изиграва съществена роля в българо-испанския културен обмен и конкретно – в процесите на рецепция на Сервантес и на испаноезичната литература в България като цяло. Днес Т. Нейков продължава да бъде единственият преводач на „Дон Кихот“ от езика на оригинала у нас, но това е само част от забележимото му дело.

3. Преводът от 1970 г. е все още актуален и адекватен от гледна точка на съвременната преводна теория, макар на места да е цензуриран или да не са достигнати най-добрите функционални еквиваленти. Все пак, в 10 от от 20-те разгледани примера приемаме преводаческите решения на Т. Нейков за най-адекватни, което доказва по-високото качество на неговия превод в сравнение с предходните версии (включително тази на П. и Т. Нейкови).

4. Т. Нейков е бил запознат и най-вероятно е използвал по-ранните преводи на „Дон Кихот“ от езици-посредници, като в различните случаи се е придържал към различни решения на по-

ранните преводачи (има 1 съвпадение с превода на Т. Китанчев, нито едно с Д. Подвързачов, 3 с Д. Симидов и 12 – с превода от 1947-1949 г.). По-ранните български преводи (най-вече този на Д. Симидов, но и на Т. Китанчев) са силно повлияни от преводаческите решения във френската версия на Л. Виардо. **Т. Нейков търси и намира свои собствени решения, които доказват творческия характер на преводите му.**

5. Това, което най-съществено отличава превода на Т. Нейков от всички останали (освен стила и съвременността на изказа), са **десетките страници с обяснителни бележки в края на всяка част**, които са свързани с образователната роля на преводната литература и обогатяват българския читател с ново знание и колорит. Те разкриват особеностите на епохата, в която е написан романът, на испанската култура, география и бит; обясняват реалии, имена от древногръцката митология и култура, цитати от класически автори, игри на думи и др.; особено интересни са наблюденията на преводача върху вътрешната логика на текста или липсата на такава в някои случаи. Така бележките разширяват нивото на възприемане на романа, създават контекст и спомагат за по-пълноценното вникване на читателя в смисъла на текста.

Резултатите от изследването са следните:

1. В процеса на работа се опитахме да обобщим постигнатото до момента в областта на рецептивната теория и да изведем **авторова дефиниция** на понятията „рецепция“ и „преводна рецепция“, която улеснява възприемането и използването на понятията за целите на научното изследване; **изясняването на основите видове рецепция** подпомага систематизирането и анализа на корпуса, въз основа на който се очертават тенденциите в рецептивните процеси.

2. В хода на работата беше оформен **впечатляващ по обем корпус** въз основа на библиографски справки, направени в „Народна библиотека“, в онлайн бази данни, както и благодарение на вече наличните библиографски указатели и на изследванията на българските учени, работили преди нас в тази област. Корпусът беше разделен на две части – 1. Преводи на „Дон Кихот“ и библиографски справочници; 2. Критически бележки, коментари, статии, предговори и послеслови. След проучване на източниците и изворите, **беше оформена цялостна картина на българската преводна и критическа рецепция на Сервантес** (включително най-новия период, който само частично е проучен в изследванията на С. Кожухарова). Освен че упоменаваме и се позоваваме на тези източници, обогатяваме анализа с авторови наблюдения върху тях;

3. Основавайки се на информацията, извлечена от източниците, и на нейното систематизиране, определихме **основните тенденции в преводната и критическата рецепция на Сервантес и „Дон Кихот“ във всеки един от периодите**, а именно:

Първи етап (края на XIX в. – 1918 г.)

Преводна рецепция: първи български превод на повест на Сервантес (1859) и на „Дон Кихот“ (Самсаров 1882); първи сравнително пълен и издържан в художествено отношение (за времето си) превод на Т. Китанчев (1893); просветителска и образователна функция на превода; превежда се от езици-посредници; свободен превод и адаптации с внимание към темите и сюжета, а не към стила;

Критическа рецепция: амбивалентно отношение към Рицаря на печалния образ – от подигравката до възвеличаването; в критическите коментари за Сервантес и за романа му звучи патосът на Възраждането и на национално-освободителната борба; първи романтически и социални трактовки на произведението и първи опити за критика на превода.

Втори етап (1918-1944):

Преводна рецепция: две сравнително пълни версии на „Дон Кихот“ на Д. Подвързачов (1926) и на Д. Симидов (1939), първата от които, макар и много хвалена, се оказва доста свободна, а втората – по-близко до съвременните представи за езика, стила и адекватността на превода; все още се превежда от езици-посредници;

Критическа рецепция: преобладават романтическите трактовки; все повече се набляга на историческото, на социалното и на общочовешкото значение на романа; сравняване на Дон Кихот с Ботев и с Раковски; по-задълбочени изследвания върху литературните особености и характеристиките на преводите на произведението;

Трети етап (1944-1989):

Преводна рецепция: интензифициране на рецепцията на Сервантес с появата на други негови произведения на български (лирика, повести); първи два превода от езика на оригинала на П. и Т. Нейкови (1947-1949) и на Т. Нейков (1970) с по-високо качество спрямо предишните; във втория откриваме многобройни като количество и богати като съдържание обяснителни бележки, каквито липсват в предходните преводи; излизат „Поучителни повести“ (1976) в превод на Т. Нейков; като резултат от появата на подготвени кадри в областта на превода, постепенно изчезва преводът от езици-посредници като практика; преводът се превръща в „институция“ и в държавна политика, със съпътстващата го цензура при избора на произведения и на преводачески похвати.

Критическа рецепция: романът се обвързва с реализма и с марксизма, при „прочита“ му се подхожда социално-

исторически; поява на изследвания с литературоведски характер, каквито липсват през предходните периоди; засилен интерес към литературните, естетическите и философските аспекти на романа; предговори и послеслови в които освен обогатяващата и информираща насоченост се долавя и идеологическо влияние; поставят се основите на първата преводаческа школа в страната; появяват се първите текстове, които изучават самата рецепция на Сервантес (П. Русев, П. Велчев, Т. Нейков).

Четвърти етап (1989-2020):

Преводна рецепция: липсват нови преводи на „Дон Кихот“, но преводът на Т. Нейков има две нови издания (2001; 2015); нов превод на „Поучителни новели“ (2004); нови читателски нагласи; свобода на издателските и преводаческите решения, като пазарният фактор е определящ;

Критическа рецепция: все по-високо ниво на литературната критика; сравнения на романа с образи и произведения от българската литература; принос на С. Кожухарова в рецептивните изследвания на Сервантес; конференции и чествания на Сервантес с богата културна програма; въздействие на новите медии върху рецептивните процеси.

Общите характеристики, които се наблюдават във всички разглеждани етапи са: наличие на съкратени и адаптирани версии на романа; от творчеството на Сервантес най-често превеждана и издавана е неговата проза, като челно място в нея е отредено на „Дон Кихот“. През първите три периода преводачите често влизат в ролята и на критици, така че двата вида рецепция се осъществяват синхронно. Считаме, че анализът на някои слабо известни извори,

отнасящи се до романа (като статията на Т. Китанчев или послесловът на Д. Симидов, например), допълват по-ранните научни разработки и обогатяват българската литературна история, както и историята и критиката на превода като част от националната литература.

4. На база на изведените примери (общо 20 на брой) от „Дон Кихот“ на няколко трудно преводими елемента, е направен **анализ на превода на Т. Нейков в съпоставка с 4 български (Т. Китанчев, Д. Подвързачов, Д. Симидов, П. и Т. Нейкови) и 3 чуждаезични превода (Л. Виардо, Дж. Ормсби и Н. Любимов).** Това дава възможност за набиране на богат емпиричен материал, въз основа на който могат да се направят качествено нови изводи за адекватността на разглежданите преводи, както и да се изведе един вид типологизация на авторовите решения, като се установи съществува ли или не връзка между разглежданите преводи. Разбира се, в рамките на подобен труд не е възможно да обхванем цялото стилово и словесно богатство на творба като „Дон Кихот“, така че бяха избрани за изследване конкретни представителни групи, касаещи предимно диалога (метафорите и устойчивите сравнения, свързани с описанието на Дулсинея, фразеологизмите, носещи несъмнен колорит и народна мъдрост, характерни за речта на Санчо, както и за авторовата реч) и табуирани думи и изрази, които обикновено са експресивни и емоционални, и могат да ни дадат представа за степента на табуиране и цензуриране на писменото слово в определена страна и в определен исторически момент.

Изхождайки от разглежданите преводачески решения в отделните версии на „Дон Кихот“, както и на авторовите

преводачески решения, дадени като алтернатива във втора част на трета глава, считаме, че **резултатите от подобно компаративно изследване могат да бъдат полезни за обучението на бъдещите преводачи и за практиката на онези, които вече се занимават с художествен превод.** Остава въпросът има ли нужда от нов превод на романа. Нашият отговор е „да“, защото най-малкото един такъв нов превод би отразил промените в културната и политическата ситуация през новия четвърти етап на преводна рецепция на Сервантес, както и развитието на съвременния български език.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Дисертационният труд представлява първото научно изследване, което създава цялостна картина на преводната и на критическата рецепция на Сервантес, като освен първите три рецептивни периода разглежда подробно и най-новия период – от 1989 г. до края на второто десетилетие на ХХІ в.

- За първи път в българското преводознание и рецепционистика нагледно са изведени тенденциите и нормите, по линия на които върви критическият прочит на „Дон Кихот“ и на идеите в него.

- Първи по рода си сравнителен анализ на български преводи на „Дон Кихот“ от различни исторически периоди в съпоставка с чуждоезични преводи на произведението (от английски, френски и руски).

- Направен е опит да се даде по-ясно определение на понятията рецепция (общо) и преводна рецепция (частно).

- Приносен момент за теорията е и изведената авторова класификация на рецептивните нива според възможностите на читателската публика.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Михайлова, С. *Тодор Нейков: пътят на преводача*. – В: Преводът – мост между езици и култури. Изследвания в чест на професор Людмила Илиева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, 51-58.
- Михайлова, С. *Сравнителен анализ на два превода на „Дон Кихот“* – В: Тринадесета конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от ФКНФ. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017, 228-235.
- Михайлова, С. *Табуирана лексика и цензура в преводите на „Дон Кихот де ла Манча“ от Тодор Нейков*. Под печат в сборник от международната конференция "Лингводидактически ракурси" по повод 70 години Катедра "Методика на чуждоезиковото обучение" (2019 г.).
- Михайлова, С. *Recepción literaria: la vida del Quijote en Bulgaria*. – В: Паисиеви четения. Сборник научни трудове на Филологически факултет, ПУ „Паисий Хилендарски“, т. 57, кн.1, сб. Б, 2019, 189-198.
- Михайлова, С. *Критическа рецепция на Сервантес в България (1944-1989)*. Под печат в сборник от Седемнадесета научна конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти във ФКНФ. (20.11.2020)

УЧАСТИЯ В НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ

- Тринадесета научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във ФКНФ, 20 май 2016 г.
- Международна конференция "Лингводидактически ракурси" по повод 70 години Катедра "Методика на чуждоезиковото обучение", 25 октомври 2019 г.
- Седемнадесета научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във ФКНФ, 20 ноември 2020 г.
- Международната научна конференция за млади изследователи „Норми и пренаписване/норми и преформулиране в романските езици и литератури“, организирана от катедра „Романистика“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 20 и 21 ноември 2020 г.

ИЗБРАНА ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- **Алварато Димитров 1988:** Alvarado Dimitrov, R. *La bulgarística en España.* // Madrid: Revista de la Universidad Complutense. Volumen Extraordinario: Bulgaria, 1988.
- **Аретов 1996:** Аретов, Н. *Българските интерпретации на белетристиката от епохата на Просвещението.* // Език и литература. София: 1996, № 3-4, 83 – 89.
- **Балгаджиева 2003:** Балгаджиева Ж. *Reflejos de El Quijote de Cervantes en la obra de algunos clásicos de las letras búlgaras.* // Eslav. Complut., 3: 5-27
- **Бархударов 1975:** Бархударов, Л.С. *Язык и перевод.* Москва: Международные отношения, 1975.
- **Басат 2007:** Басат, Е. *Преводът – лица и маски.* София: Райндал, 2007.
- **Бенямин 2000:** Бенямин, В. *Задачата на преводача.* // Озарения. София: ИК КХ, 2000.
- **Берман 2007:** Берман, А. *Преводът и буквата или страноприемница за далечното.* София: Панорама плюс, 2007.
- **Васева 1989:** Васева, И. *Стилистика на превода.* София: Наука и изкуство, 1989.
- **Велчев 1970:** Велчев, П. *Дон Кихот в творческото възприемане на Константин Величков.* // Език и литература. кн. 2, 1970, 41-50.
- **Велчев 1978:** Велчев, П. *Рецепцията на Сервантес в българската литература.* // Проблеми на сравнителното литературознание. София: БАН, 1978, 207-263.
- **Велчев 1980:** Велчев, П. *Българските преводи на Сервантес.* // *Изкуството на превода, кн. 4.* София: Народна култура, 1980, 191-202.

- **Велчев 1985:** Велчев, П. „Дон Кихот” в България. *Рецепция и интерпретация.* // Сравнително литературознание. № 5, 1985, 3-25.
- **Велчев 1986:** Велчев, П. *Мигел де Унамуно в превод на български.* // Сравнително литературознание. София: БАН, кн.7.
- **Велчев 1997:** Велчев, П. *Страдание и величие.* // Български писател, бр. 22, 25 ноември 1997, с. 6
- **Венути 1995:** Venuti, L. *The Translator's Invisibility.* London: Routledge, 1995.
- **Владова 1988:** Владова, И. *Превод и време.* София: Наука и изкуство, 1988.
- **Влахов & Флорин 1990:** Влахов, С., Флорин, С. *Непреводимото в превода.* София: Наука и изкуство, 1980.
- **Врина-Николов 2004:** Врина-Николов, М. *Отвъд пределите на превода.* София: Колибри, 2004.
- **Генцлер 1999:** Генцлер, Е. *Съвременни теории за превода.* В. Търново: Пик, 1999.
- **Джамбазки 1960:** Джамбазки, Хр. *Сервантес и неговия роман „Дон Кихот”.* // Български език и литература. кн. 4, 1960, 22-29.
- **Димитрова 2005:** Dimitrova, M. *La figura de Don Quijote en la poesía búlgara.* // IV centenario de la primera edicion de "El Quijote": Panorama actual de las letras hispanicas, Sofia, 26 y 27 de mayo de 2005: Actas / Ed., [comp., introd.] de Liliana K. Tabakova, Jose Ignacio Callen. - [София] : Графимакс ООД, [2007]. 57-65
- **Еко 1992:** Eco, U. *Los límites de la interpretación.* Barcelona: Editorial Lumen, 1992.
- **Жечев 1982:** Жечев, Т. *Одисей, смъртта на Дон Кихот и животът на Санчо Панса.* // Сравнително литературознание. № 1, 1982, 52-59.
- **Илиева 2009:** Илиева, Л. *Присъствие и рецепция на*

уругвайската литература в България. // Толератният националист. Паметен сборник от приятелите на Стайко Трифонов. Парадигма, 2009. 301-316.

- **Илиева 2019:** Илиева, Л. *Palabras sobre la traducción.* // Л. Илиева, П. Моллов, М. Нинова. От лингвистика към семиотика: траектории и хоризонти в изследването на комуникацията. Юбилеен сборник в чест на проф. Милена Попова. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2019, 429-438.
- **Йебра 1983:** Yebra, V.G. *En torno a la traducción.* Madrid: Editorial Gredos, 1983.
- **Каранфилов 1962:** Каранфилов, Е. *Дон Кихот и присмехулниците.* // Литературна мисъл. кн. 1, 1962, 25-40.
- **Карапеткова 2012:** Карапеткова, Д. *Ботуша в българската литературна мода.* София: Сиела, 2012.
- **Касабов 1987:** Касабов, И. *Предаване на колорит при превод на роден език.* // Преводът и родният език. С: СПБ, 1987.
- **Кожухарова 2006:** Кожухарова, С. *La recepción búlgara de Cervantes y El Quijote* // *Eslavística Complutense*, Madrid: Universidad Complutense, 2006, vol. 6, 75 – 97.
- **Кожухарова 2009:** Кожухарова, С. *Рецепция (преводна и интерпретативна) на испанската литература в България.* Автореферат на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. С: 2009.
- **Кожухарова 2017:** Кожухарова, С. *Превод на испанска литература през Българското възраждане – „Иван Воинъ-тъ“, един неизследван досега източник.* // *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis.* Veliko Tarnovo: 2017, vol. 36/2, 107 – 114.
- **Леви 1991:** Леви, А. *Табуирана лексика и превод (проблеми, методология, речева ситуация).* // Годишник на Софийския

университет „Св. Климент Охридски“, ФКНФ, кн.2, том 84. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991, с. 79-149.

- **Леви 1973:** Левый, И. *Искусство перевода*. Москва: Прогресс, 1973.
- **Лилова, А.** Увод в общата теория на превода. София: Народна култура, 1981.
- **Львовская 1985:** Львовская, З.Д. *Теоретические проблемы перевода. (На материале испанского языка)*: Моногр. М.: „Высшая школа“, 1985.
- **Людсканов 1969:** Людсканов, А. *Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода*. // *Изкуството на превода*. С.: Народна култура, 1969.
- **Митов 1955:** Митов, Д. Б. *Сервантес и „Дон Кихот“*. // *Ново време*. кн. 10, 1955, с. 45-58.
- **Младенова 2010:** Младенова, М. *Тодор Нейков и началото на българо-испанските литературни отношения*. // *Издател*. том 12, бр. 1, 2010, 16-19.
- **Моллов 2014:** Mollov, P. *El Quijote: algunos problemas de traducción*. // *Отвъд думите*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, 156-162.
- **Найда, Тейбър 1986:** Nida E., Taber, C. *La traducción: teoría y práctica*. Madrid: Ediciones Cristianidad, 1986.
- **Найденова 2012:** Найденова Й. *Унгарските реалии в контекста на културния трансфер*. София: Изток-Запад, 2012.
- **Найденова 2015:** Найденова, Й. *Преводът като рецепция. Унгарската литература в България (края на XIX-XX в.)*. София: Изток-Запад, 2015.
- **Наков 1990:** Наков, Ю. *Наблюдения върху композиционните*

особености на романа „Дон Кихот де ла Манча” [от Мигел де Сервантес]. // Литературна мисъл. № 8, 1990, с. 88-96

- **Нейков 1981:** Нейков, Т. *Испанско литературно присъствие в българската национална култура.* // Преводът и българската култура: към историята на превода в България. София: Нар. култура, 1981, 243-250.
- **Ничев 1981:** Ничев, Б. *Превод и рецепция на славянските литератури у нас.* // Преводът и българската култура: Към историята на превода в България / Ред. кол. Л. Милева и др. – София, 1981, с. 127–141.
- **Паси 1964:** Паси, И. *Разумът на безумието или Дон Кихот.* // Литературна мисъл. кн. 1, 1964, 54-72.
- **Паси 1988:** Паси, И. *Кръстопът на мита и живота : Размишления върху Хамлет, Фауст, Дон Кихот и Дон Хуан.* // Дума. – IX, 210, 16 септ. 1998, с. 1.
- **Попович 1980:** Попович, А. *Проблеми художественного перевода:* Учеб. Пособие. Прев. со слов. – М.: Высш. Школа. 1980.
- **Русев 1957:** Русев, П. *Сервантес в България.* // Годишник на Висшия институт за театрално изкуство „Кръстю Сарафов”. Г. I, 1957, 159-173.
- **Русев 1991:** Русев, Р. *Идеология и безумие (Маркс и Сервантес).* // Критика и хуманизъм. - № 2, 1991, с. 95-113.
- **Сиракова 2017:** Сиракова, В. *Преводът на табуирана лексика – межкултурни предизвикателства.* // Антропология на изток от Рая. София: НБУ, 2017, с. 385-395.
- **Стойчева 1977:** Стойчева, Ив. *Трагичното и комичното в романа „Дон Кихот”.* // Сборник трудове на младите научни работници и студенти. Пловдивски университет „П. Хилендарски”. № 5, 1977, 243-248.

- **Томов 1955:** Томов, Т. *Сервантес и неговият „Дон Кихот“*. // Септември. кн. 12, 1955, 141-145.
- **Томов 1957:** Томов, Т. *Бележки върху езика и стила на Сервантес в „Дон Кихот“*. // Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. София: БАН, 1957, 607-618.
- **Торе 1991:** Torre, E. *Teoría de la traducción literaria*. Madrid: Ed. Síntesis, 1991.
- **Трендафилов 1996:** Трендафилов В. *Неизлечимият образ в огледалото*. С: Кралица Маб, 1996.
- **Трифенова 1987:** Трифенова, Ц. *Испания в българския печат през Възраждането*. // Литературна мисъл, бр. 4. София: БАН, 131-148.
- **Фьодоров 2002:** Фёдоров, А.В. *Основы общей теории перевода*. Москва: ИД „Филология Три“, 2002.
- **Швейцер 1988:** Швейцер, А.В. *Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты*. М.: Наука, 1988.
- **Шурбанов, Трендафилов 2000:** Шурбанов, А., Трендафилов, В. *Преводна рецепция на европейските литератури в България. Английска литература*. София: Академично издателство “Проф. Марин Дринов”, 2000.